

Studies on Understanding Hadith

P-ISSN: 2588-3895

E-ISSN: 2588-4417

DOI: 10.30479/mfh.2022.2585

Analyzing the Content of Games and Sports in Narrations

Zahra lazari ¹

Zeinab Alsadat Hosseini^{2*}

Farzam Farzan ³

Abstract

Islam has paid attention to the strengthening of the body, training and comprehensive preparation for it because it is the means of perfection of the human soul. The present article has been done using the analysis of the content of the narrations, extracted from the books of Shiite and Sunni narrations. Due to the fact that the Islamic society needs to study and adapt social activities, especially the category of games and sports, which in a sense is a tool of human education with religious resources. Based on the studies and identifying the categories of sports and games, it is observed that the encouragement of sports and games in the narrations and participation in it has been highly emphasized in Islam from an educational and public point of view, which shows the comprehensive view and responsibility of Islam to both, the physical and mental aspect, and it can be considered as the most important factor of health and physical activity that should be placed firmly in the basket of families. But from the professional point of view, it faces challenges related to games and sports that require the consensus of sports experts, religious and the government authorities in the country with setting the comprehensive, integrated, up-to-date laws and clear indicators and criteria to address issues in this area.

Keywords

Content Analysis, Games, Sports, Narratives.

Article Type: Research

1. Ph.D Student in Quran and Hadith, Mazandaran University. Email: zahralazari93@gmail.com

2. Responsible Author, Associated Professor, Department of Quran and Hadith, Mazandaran University. Email: z.hosseini@umz.ac.ir

3. Associated Professor, Faculty of Sports Sciences, Mazandaran University. Email: f.farzan@umz.ac.ir

Received on: 25/07/2021 Accepted on: 06/12/2021

Copyright © 2021, lazari, Hosseini & Farzan

شابا بای: ۲۵۸۸-۲۸۹۵
شابا کرزی: ۲۵۸۸-۴۴۱۷

DOI: 10.30479/mfh.2022.2585

مطالعات فهم حدیث

تحلیل محتوای بازی و ورزش در روایات

زهرا لازری^۱

زینب السادات حسینی^{*۲}

فرزام فرزنان^۳

چکیده

تقویت جسم، تربیت و آمادگی همه جانبه‌ی آن مورد توجه اسلام است، زیرا بدن انسان، ابزار تکامل روح اوست. نوشتار پیش‌رو با استفاده از تحلیل محتوای روایات، مستخرج از کتب روایی شیعه و اهل سنت صورت گرفته است. به جهت این‌که جامعه اسلامی نیاز به بررسی و انطباق فعالیت‌های اجتماعی به خصوص مقوله بازی و ورزش که به تعبیری ابزار تربیت انسانی می‌باشد با منابع دینی دارد. بر اساس بررسی‌های صورت گرفته و شناسایی مقوله‌های ورزش و بازی این نتیجه ملاحظه می‌گردد که تشویق به ورزش و بازی در روایات و مشارکت در آن از نظر تربیتی و همگانی بسیار مورد تأکید اسلام قرار گرفته است که این امر، نشان‌دهنده نگاه همه‌جانبه و مسئولیت‌پذیری اسلام به هر دو حوزه جسم و روان است و می‌توان ورزش و فعالیت‌های جسمانی را به عنوان مهم‌ترین عامل سلامتی و تندرستی دانست که باید در سبک کالای خانواده‌ها به صورت ثابت قرار گیرد. اما از دید حرفه‌ای با چالش‌هایی در ارتباط با بازی و ورزش روبروست که نیازمند اجماع متخصصان ورزشی، مرجعیت دینی و حکمرانی در کشور با تدوین قوانین جامع، یک‌پارچه، روزآمد و شاخص‌ها و ملاک‌های شفاف جهت رفع مسائل این حوزه می‌باشد.

کلیدواژه‌ها

تحلیل محتوا، بازی، ورزش، روایات.

نوع مقاله: پژوهشی

۱. دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث دانشگاه مازندران - بابلسر - ایران. zahralazari93@gmail.com

۲. دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه مازندران - بابلسر - ایران (نویسنده مسئول).

z.hosseini@umz.ac.ir

۳. دانشیار دانشکده علوم ورزشی دانشگاه مازندران - بابلسر - ایران. f.farzan@umz.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۰۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۱۵

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

۱. طرح مسأله

تاریخ نشان می‌دهد که بدون شک ورزش به‌عنوان پدیده‌ای مؤثر در تمام جوامع و درگذر تاریخ وجود داشته، اما اشکال و اهداف آن در هر دوره و مکان، خاص و ویژه بوده است و مانند دیگر مناسبات و امورات مردم از دگرگونی و تغییر، در امان نماند و به اقتضای تاریخی دستخوش تغییرات گردید. آمادگی جسمانی در دوران گذشته با هدف پیشبرد امورات زندگی روزمره، کسب‌معاش، رویارویی با طبیعت و مقابله با حیوانات وحشی و در دنیای معاصر با هدف تفریحی و سرگرم‌کنندگی و مقابله با نگرانی‌ها و استرس‌های جامعه‌ی امروزی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

اسلام موافق ورزش می‌باشد و به ورزش و ورزشکار به دیده احترام می‌نگرد. در تعلیم و تربیت اسلامی، ورزش و تربیت‌بدنی، وسیله‌ایست که می‌تواند آدمی را در رسیدن به کمال انسانی، رشد و سازندگی، افزایش روحیه‌ی جوانمردی، استقامت در صحنه‌های عبادت و جهاد و دفاع از اسلام یاری رساند و اسلام هم هر عملی را که به آدمی در رسیدن به کمال یاری رساند، مطلوب دانسته و ارج می‌نهد.

نیرومندی و قدرت جسمانی در قرآن به‌عنوان یک عامل مثبت و امتیاز ارزیابی شده؛ چنان‌که در آیه: «وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ...» (البقره: ۲۴۷) دو خصلت گسترش علمی و توانایی جسمی حضرت طالوت (ع) را بر دو خصوصیت دیگر یعنی قدرت مالی و افتخارات نژادی و نسبی، ترجیح می‌دهد و دختر حضرت شعیب (ع) به هنگام پیشنهاد حضرت موسی (ع) برای استخدام، به دو ویژگی مثبت وی اشاره نموده و می‌گوید: «يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ» (القصص: ۲۶) و قوت و امانت، دلیل مقبولیت حضرت موسی (ع) توصیف شده و این یعنی کسانی شایستگی ایفای مسئولیت‌ها را دارند که قوی و امین باشند.

«موقعیت سرزمین عربستان آن دوره، انسان سخت‌جان و جنگجو می‌پروراند. علاوه بر شتر، اعراب به شمشیر و شعر هم علاقه‌ی بسیاری نشان می‌دادند. ورزش و تربیت‌بدنی که در عربستان به صورت پهلوانی و رزمی در جنگ‌ها و زورآزمایی‌های تن‌به‌تن و گاه مسابقات شترسواری، اسب‌سواری، تیراندازی، نیزه‌پرانی، شکار و وزنه‌برداری مطرح بود، شکل و جهت متفاوتی را می‌یابد» (مهدوی‌نژاد، ۱۳۸۴، ش ۵۹).

حضور، شرکت و برگزاری مسابقات مختلف از جمله شترسواری، تیراندازی و اسب‌سواری توسط رسول اکرم (ص) (ابن‌ابی‌جمهور، ۱۴۰۵، ۳: ۲۶۵؛ کلینی، ۱۴۰۷، ۵: ۵۰؛ بخاری، ۱۴۱۰، ۵: ۸۰؛ ابن‌حنبل، ۱۴۱۶، ۴۰: ۱۴۵)، توصیه به سیر و سفر و

بهره‌مندی از مزایای آن (صدوق، ۱۴۱۳ق، ۲: ۲۹۵؛ مجلسی، ۱۴۰۳ق، ۵۹: ۲۶۷)، توصیه به برخی ورزش‌های خاص (سیوطی، ۱۴۰۱ق، ۱: ۶۲۷؛ برقی، ۱۳۷۱ق، ۱: ۱۴؛ طوسی، ۱۳۸۷ق، ۶: ۲۹۰)، تشویق به کشتی گرفتن حسنین (ع) (صدوق، ۱۳۷۶ش، ۴۴۵) و نیز روایات بسیاری که در باب سبک و رمایه (ابوداود، ۱۴۲۰ق، ۳: ۱۱۱۵۳؛ ابن حجاج، ۱۴۱۲ق، ۳: ۱۵۲۲؛ حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ۲۷: ۴۱۳) آمده است، دلیل بر ارزش و اهمیت ورزش و تربیت‌بدنی در اسلام می‌باشد.

رخدادهای زندگی اجتماعی نیاکان در قبل و بعد از بعثت رسول‌خدا (ص) و همچنین در دوره خلفای راشدین، آکنده از وقایع ورزشی است تا جایی که ابن‌قیم جوزی در این باره کتاب مستقلی به نام «الفروسیه» به رشته تحریر درآورده است. ایام‌العرب (حوادث و وقایع و جنگ‌های تازیان) و نیز سروده‌ها و سنت و میراث آن‌ها بیانگر میزان دلبستگی مسلمانان به ورزش‌های شمشیربازی و مسابقه‌ی اسب‌سواری و بازی‌ها می‌باشد که از فعالیت‌های پسندیده و مورد ستایش اسلام است و این امر نشان‌دهنده سیر تطور ورزش و بازی در دوره قبل و بعد از اسلام می‌باشد.

تربیت‌بدنی در دوره بعد از اسلام نیز مبتنی بر فرهنگی غنی است مانند تشکیلات زورخانه‌ای که سازمان کاملی برای دفاع مذهبی سیاسی شد که انگیزه پیدایش آن به حضرت علی (ع) و صحابه بزرگوارشان برمی‌گردد، پیرو این حرکت انقلابی، مردم سایر مناطق اسلامی از جمله گروه عیاران^۱ و فتیان^۲ در ایران با اتکال به خداوند یکتا و الگو قرار دادن فتوت و مردانگی حضرت علی (ع) به تربیت و آماده‌سازی خود پرداختند (علی‌نژاد، ۱۳۷۷ش، ۱۳۵).

به این ترتیب، ورزش و بازی، نقش بسیار سازنده‌ای در کسب صفات کمالی انسان دارد. هم‌چنان‌که در قرآن، قدرت و نیرومندی یک ارزش و کمال انسانی است و اسلام، انسان ضعیف را نمی‌پسندد؛ رسول‌گرامی اسلام (ص) می‌فرماید: «الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ وَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنَ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ» (ابن حجاج، ۱۴۱۲ق، ۴: ۲۰۵۲)؛ مؤمن قوی بهتر و دوست‌داشتنی‌تر از مؤمن ضعیف و ناتوان نزد خداست.

۱. عیاران همان جوان‌مردانند؛ کسانی که یا سراسر عمر خود را وقف ترویج و توسعه‌ی آیین فتوت کرده‌اند یا اگر شغلی نیز داشته‌اند تحت‌الشعاع فعالیت‌های ایشان در راه جوانمردی قرار می‌گیرد (کاشفی‌سبزواری، ۱۳۹۵ش، ۸۸).

۲. فتیان گروهی بودند که اساس کارشان بر آداب جوانمردی استوار بود؛ جوانمردی نیز به معنای راه و روش گروهی است که به عربی «فتنی» (و جمع آن فتیان) و به فارسی جوانمرد و عیار و به طریقه آنان فتوت گفته می‌شود (شرفی، ۱۳۸۸ش، ۱۳۴).

شهید مطهری نیز در این خصوص بیان می‌کند: در مکتب اسلام بدون شک، قدرت یک ارزش و یک کمال انسانی و یکی از خطوط چهره‌ی انسان کامل است (مطهری، ۱۳۸۳ ش، ۲۵۱). پیامبر (ص) نیز برای تشویق مسلمانان به پرورش تن، تندرستی را با ارزش‌ترین نعمت‌ها اعلام و می‌فرماید: «إِنَّ لِرَبِّكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَإِنَّ لِحَسَدِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَلَا أَهْلَكَ عَلَيْكَ حَقًّا» (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ۶۷: ۱۲۸)؛ پروردگارت بر تو حقی دارد و بدنت بر تو حقی دارد و خانواده‌ات نیز بر تو حقی دارد که باید آن را ادا کنی.

از دیدگاه پیشوایان اسلام یکی از موارد خوشبختی، تندرستی و داشتن بدنی نیرومند است که جهت انجام امورات دینی و خدمت به اسلام به کارگیری گردد. امام صادق (ع) به نقل از پیامبر (ص) می‌فرماید: «طُوبَى لِمَنْ أَسْلَمَ وَكَانَ عَيْشُهُ كَفَافاً وَقُوَّاهُ شِدَاداً» (راوندی، ۱۴۰۷ ق، ۳۸؛ قمی، ۱۴۱۴ ق، ۶: ۶۷۵)؛ خوشبخت کسی است که آئین اسلام را پذیرفته و به قدر معاش خود درآمد دارد و قوای بدنش نیرومند است.

به این ترتیب ورزش و بازی یکی از موارد اوقات فراغت و جزو بهره‌جویی‌های حلال است که سبب نشاط و شادابی، رفع خستگی روحی و روانی، کسب مهارت‌های اجتماعی و سلامتی جسمانی می‌گردد.

بازی نه تنها در اسلام بلکه در تمام مکاتب و فلسفه‌های تعلیم و تربیت جهان مورد تأکید بوده است. به اعتقاد علمای تعلیم و تربیت، بازی امروز کودکان، شیوه زندگی فردای آن‌هاست. کودکان از طریق بازی، تعاون و همکاری، احترام به یکدیگر، احترام به قانون، تلاش و پشتکار، انضباط اجتماعی و ... را می‌آموزند و به زندگی آینده خود منتقل می‌سازند (نیکوبخت، ۱۳۸۰ ش، ۳۲).

أنور الخولی بیان می‌کند از میان پژوهشگران معاصر، محمدکامل علوی بیش از چهل و پنج بازی ورزشی را ثبت کرده که مسلمانان در دوره‌های پیشین به آن‌ها می‌پرداخته‌اند. او حتی بر این باور است که بسیاری از ورزش‌های معاصر غربی مانند «پولو» ریشه‌های عربی - اسلامی دارند که مسلمانان آن را در دوران خلافت عباسی و پس از آن تحت نام چوگان انجام می‌داده‌اند (خولی، ۱۹۶۰ م، ۱۶۹-۱۷۰).

اسلام بازی کردن کودکان را امری طبیعی، مجاز و از حقوق انحصاری کودکان به شمار می‌آورد. پیشوایان اسلام نیز به عنوان یک اصل مهم تربیتی به بازی توجه کامل داشته و درباره آن به پیروان خود سفارش لازم را نموده‌اند. چنان‌که بازی با کودک، در اسلام از مستحبات دینی است و علمای حدیث در باب «استحباب التصابی مع الولد و ملاعبته» اخبار مربوط را نقل کرده‌اند (رضوی، ۱۳۸۴ ش، ۷۶).

پیامبرگرامی (ص) نیز کودکان را بسیار دوست می‌داشت و نیکی به آنان را همواره سفارش می‌فرمود، حتی هنگام سجده خود در مسجد، مزاحم بازی امام حسین (ع) که در کودکی بر دوش پیامبر (ص) سوار شده بود، نشد و آن‌قدر به سجده خود ادامه داد تا آن بازی به انجام رسید (ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹ق، ۴: ۷۲). امام علی (ع) فرمودند: کسی که کودکی دارد باید کودکانه رفتار نماید (کلینی، ۱۴۰۷ق، ۶: ۵۰)؛ امام صادق (ع) نیز می‌فرماید: پسر هفت‌سال بازی می‌کند، هفت‌سال خواندن و نوشتن می‌آموزد و هفت‌سال حلال و حرام را یاد می‌گیرد (همان، ۶: ۴۶). در روایت دیگری، امام صادق (ع) به نقل از پیامبر اکرم (ص) فرمود: «کسی که نزدش کودکی هست باید با او رفتار کودکانه داشته باشد» (صدوق، ۱۴۱۳ق، ۳: ۴۸۳، ح ۴۷۰۷).

یکی از اشارات بازی کودکانه در تاریخ اسلام، به شرح حال عایشه برمی‌گردد که در روایات متعدد نقل شده است که پیامبر (ص) او را یک یا چندبار سرگرم بازی هایش چون الاکلنگ‌بازی (أرجوحه) یا عروسک‌بازی دیده بود.

عروسک از آن جهت که به دختران کوچک می‌آموخت که مادران شایسته‌ای باشند، دارای ارزش آموزشی بود و معمولاً با اکراه بسیار مجاز شمرده می‌شد. از آن‌جا که بیش‌تر بازی‌های کودکان متضمن پاداش برای برنده و جریمه برای بازنده است عامل قمار در آن وارد می‌شود. این امر بر نگرانی‌های حاصل از مفهوم بازی به طور کلی و مسأله صورت‌سازی در مورد عروسک مزید شد و فقها را نسبت به مشروعیت خرید و فروش اسباب‌بازی دچار تردید کرد (طارمی، ۱۳۹۳ش، ۴۵).

ورزش‌های مدرن دنیای امروز که پس از رنسانس رایج شده‌اند، بیش از ۲۰۰ سال عمر ندارند. قطعاً این‌گونه ورزش‌ها با شکل و محتوای امروزی در صدر اسلام وجود نداشتند و طبیعتاً در آن زمان اظهارنظری هم راجع به آن‌ها نشده است که این سیر تطور ورزش و بازی‌ها، امکان شکل‌گیری شبهات، تغییر اهداف بازی‌ها در طول تاریخ و خارج شدن از نقش تقویتی و تربیتی به نقش تفریحی آن‌ها و مستأصل بودن متکلفین را به وجود می‌آورد. در مقابل، شریعت اسلام در عین مخالفت با قمار، شرط‌بندی و برد و باخت مالی در مسابقات تیراندازی و اسب‌سواری را جایز شمرده و مسلمانان را به برپایی این‌گونه مسابقات تشویق نموده است. اما امروزه، جنبه تجاری دادن به ورزش، تأکید بر قهرمانی، کسب شهرت سبب تک‌بعدی شدن ورزش شده است.

قرآن اشاره مستقیمی به مبحث ورزش و بازی ندارد اما روایات، نگاه مستقیمی به این موضوع داشته و حتی اسامی تعدادی از بازی‌ها در متن احادیث و سفارش ائمه (ع)

به فراگیری آن توصیه و همچنین بازی‌هایی نیز نهی و مورد تحریم واقع شده است یا خاص و عام بودن و یا مطلق و مقید بودن آن‌ها ذکر شده است.

گام نخست این پژوهش، تعریف و تفسیر مفاهیم ورزش و بازی است که گسترده و دارای تعاریف زیادی می‌باشند:

بازی یا Play: به معنی بازی‌های غریزی و بدون رقابت و تعیین برنده و با هدف کسب لذت، مخصوص تمام سنین به خصوص کودکان است. در زبان عربی الفاظی که در حوزه ورزش و بازی به کار می‌روند از جمله «لعب و لهو و لغو» که رابطه بین آن‌ها عموم و خصوص من وجه می‌باشد (ایروانی نجفی، ۱۳۸۴ ش، ۱: ۱۴۲). از عرف و لغت چنین برداشت می‌شود که میان این واژگان، تقارب معنایی زیادی وجود دارد؛ هرچند تفاوت‌هایی نیز موجود است، اما تماماً در این جهت که دلالت بر عدم نفع در عمل و دلالت بر عدم وجود فایده در فعل، برای دین یا دنیای فاعل دارند، مشترک می‌باشند (مشکینی اردبیلی، ۱۳۹۲ ش، ۴۵۷). گویا همگرایی معنایی بین این واژگان بیش از عموم من وجه و به نحو ترادف و یا تساوی می‌باشد و بین معنای لغوی، عرفی و اصطلاحی این واژه‌ها تمایز جوهری مشاهده نمی‌شود (فهیمی، بی تا، ۴۶).

براساس فرهنگ‌نامه‌های لغت عرب برای واژه «لعب»، جدی نبودن، سرگرمی، غرض عقلایی نداشتن کار انجام شده لحاظ گردیده است (ابن منظور، ۱۴۱۴ ق، ۱۱: ۷۳۹؛ فیروزآبادی، ۱۴۲۶ ق؛ ذیل واژه لعب، ۳: ۱۷۱). در فقه نیز لعب، هر عملی که هدفش صرفاً لذت بردن است و هیچ هدف دیگری از آن قصد نشده، معنا گردید (روحانی، ۱۳۷۲ ش، ۱۴: ۴۵۵). واژه «لهو» نیز در لغت به معنای هرگونه مشغولیت و سرگرمی به چیزی است که انسان را از پرداختن به چیز دیگر باز دارد (ابن فارس، ۱۳۹۹ ق، ۵: ۲۱۳). در فقه نیز «لهو» به معنی سرگرم شدن و منصرف شدن از چیزی است (ایروانی نجفی، ۱۳۸۴ ش، ۱: ۴۲). واژه «لغو» نیز تقارب معنایی زیادی با دو کلمه قبل دارد؛ «لغو» در سخن و کلام، خبری است که قابل توجه نیست و از روی دقت و اندیشه گفته نمی‌شود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ ق، ۷۴۲).

گیم (Game): به معنی بازی‌های همراه با رقابت و داشتن برنده و بازنده و بدون استانداردهای جهانی و قوانین جامع نظیر بازی‌های بومی و محلی است (میرهادی، ۱۳۷۹ ش، ۶: ۸۵).

ورزش (Sport): پیتز و همکاران^۱ (۱۹۹۹م) ورزش را هر نوع فعالیت، تجربه،

فعالیت‌های شرکت‌های تجاری در جهت ایجاد تناسب اندام، تفریح و فعالیت‌های قهرمانی یا اوقات فراغت تعریف می‌کنند (نوشیران‌زاده، ۱۳۹۰، ۱۲). ورزش یا Sport به عنوان فعالیت‌های بدنی و مهارتی قاعده‌مند و سازمان‌یافته با دستاوردهای معین که می‌تواند رقابت‌مند باشد، در سند راهبردی نظام جامع توسعه تربیت بدنی و ورزش، تعریف شده است (رضوی، ۱۳۸۴، ش، ۱۰۵).

مول^۱ و همکاران (۲۰۰۵م)، یکی از مدل‌های شناخته شده در رویکرد سلسله مراتبی به ورزش را معرفی نموده‌اند. آنان در یک تقسیم‌بندی کلی ساختار ورزش و تربیت بدنی را در چهار مؤلفه‌ی ورزش تربیتی^۲، ورزش همگانی^۳، ورزش قهرمانی^۴ و ورزش حرفه‌ای^۵ طبقه‌بندی کردند (مول و همکاران، ۲۰۰۵م، ۱۲۳). «در این مدل میزان توسعه‌یافتگی هر کدام از ورزش‌ها مشخص شده است. در قاعده‌ی هرم، ورزش تعلیم و تربیتی (آموزشی) و در رأس آن ورزش حرفه‌ای قرار دارد. این مدل ادعا می‌کند که گسترش ورزش آموزشی و پس از آن همگانی باعث افزایش مشارکت عموم خواهد شد. ورزش آموزشی و همگانی، به عنوان پشتوانه برای ورزش قهرمانی و حرفه‌ای به‌شمار می‌آیند و از طرفی ورزش قهرمانی می‌تواند مشوقی برای توسعه زیرساخت‌های انسانی ورزش باشد» (غفوری، ۱۳۸۶، ش، ۴۹).

در پژوهش حاضر پژوهشگر می‌کوشد ضمن شناسایی مقوله‌های ورزش و بازی به معنای عام آن، از جنبه‌های مختلفی نظیر تشویق، جواز، سکوت، منع، تحریم؛ قمار، برد و باخت، عام و خاص، مطلق و مقید؛ تربیتی، همگانی، قهرمانی و حرفه‌ای، نظر اسلام در ارتباط با بازی و ورزش در روایات معتبر را با تحلیل محتوا، مشخص نماید. از مباحث قابل طرح در پژوهش این است که باتوجه به این‌که بازی‌ها و ورزش‌ها مصادیق گوناگون دارند، در گذشته کبوتربازی، کشتی، پیاده‌روی و ... از مقوله بازی بوده است و امروزه ورزش‌هایی مانند: فوتبال، والیبال و ... آیا احکام مربوط به سبق و رمایه برای همیشه و در همه زمان‌ها و مکان‌ها، مختص اسب و استر و الاغ و تیر و نیزه و شمشیر می‌باشد یا این‌ها مصادیق یک حکم کلی دیگری است. اسلام چه ملاک‌ها و شاخصه‌ایی را برای حلیت و حرمت ورزش و بازی‌ها مطرح نمود؟

1. Mull et al
2. Educational Sport
3. Sport for All
4. Championship Sport
5. Professional Sport

مسأله دیگر، آیا غیر از ورزش‌های مورد تأیید اسلام (تیراندازی، شنا و اسب‌دوانی)، می‌توان بازی‌های امروزی و بازی‌های فکری و رایانه‌ای را جزئی از ورزش و بازی‌های مورد تأیید اسلام برشمرد؟ این مطالعه، بر آن است، براساس کتب روایی معتبر، گامی در جهت تبیین کارکرد منسجم، یکپارچه و فراگیر ورزش و بازی بردارد و بتواند این فعالیت‌های بدنی را سامان دهد. لذا تحقیق حاضر با هدف پاسخ‌گویی به این مسأله اساسی است که مقوله‌ها و محتوای «ورزش و بازی» در روایات اسلامی چگونه است؟ بررسی پیشینه ادبیات نظری درباره بازی و ورزش تربیتی در منابع دینی‌مان، حاکی از گستردگی مطالعات در این مورد است. اما همواره چالش‌هایی درباره ورزش و بازی، ملاک‌های تحریم و تشویق و ... در کشور براساس روایات وجود دارد. از این‌رو، پژوهشگر درصدد تحلیل محتوای روایات اسلامی مرتبط با بازی و ورزش می‌باشد. زیرا تحلیل محتوا می‌تواند به مثابه پلی بین دو الگوی فکری گذشته و آینده، در مورد ملاک‌های مورد تأیید اسلام نقش اساسی در رفع ابهام ایفا کند.

۲. روش‌شناسی

روش پژوهش از نظر استراتژی کیفی و کمی (آمیخته) و از نظر مسیر اجرا به روش تحلیل محتوای اسنادی است؛ در مرحله نخست با انتخاب کلمات کلیدی مرتبط با بازی و ورزش از طریق جامعه آماری اعم از کتب روایی علمای شیعه و سنی - نرم‌افزار جامع‌الاحادیث و نرم‌افزار کتابخانه احادیث فریقین، - نمونه‌های آماری به روش کل‌شمار استخراج و در مرحله بعد با انتخاب معیارها و واحدهای تحلیل در سه جنبه و ۱۳ معیار (واحد تحلیل): (جنبه‌ی اول: تشویق، جواز، سکوت، منع، تحریم؛ جنبه‌ی دوم: قمار، برد و باخت، عام‌وخاص، مطلق و مقید و جنبه‌ی سوم: تربیتی، همگانی، قهرمانی و حرفه‌ای) و ۲۳ مقوله کیفی با دلایل عقلی و نقلی کدگذاری گردید که روایی آن به تأیید ۵ تن از اساتید رشته علوم قرآنی و حدیث و مدیریت ورزشی رسید و پایایی آن با معیار پی‌اسکات^۱ (ضریب توافق بین کدگذاران) ۹۵٪ محاسبه شد. همچنین برای کاهش خطا و افزایش اعتبار و پایایی (درستی) نتایج پژوهش و صحت اطلاعات ثبت‌شده و جلوگیری از تعصبات و نظرات شخصی، کدگذاری محتوای مستخرج از نرم‌افزار توسط ۲ پژوهشگر

1. Scott's pi

معیار پی‌اسکات توسط ویلیام اسکات به سال ۱۹۵۵ برای سنجش پایایی داده‌های اسمی طراحی شد. در این روش باید دو کدگذار (ارزیاب) داده‌ها را ارائه کنند و براساس همبستگی داده‌های این دو ارزیاب پایایی تعیین می‌شود.

(دکترای علوم قرآنی و حدیث و مدیریت ورزشی) انجام شد. به‌عنوان نمونه در جدول شماره (۱)، چهار حدیث براساس جنبه‌ها، معیارها و مقوله‌های ذکر شده ارائه گردیده است. در ادامه جدول شماره (۲) تعداد احادیث مرتبط با ۲۳ مقوله‌ی کیفی، به‌همراه فراوانی ۱۳ معیار مذکور گزارش شده است. شایان ذکر است چنین تقسیم‌بندی خاصی از ورزش و بازی در اسلام و نزد مسلمانان وجود ندارد لذا از معنای عام ورزش و بازی در تحلیل محتوای روایات استفاده شده است.

۳. یافته‌ها

نتایج تحلیل محتوا در قالب جداول زیر ارائه شده‌اند و در پایان فراوانی هر معیار محاسبه گردید.

جدول شماره ۱ - نمونه‌ی کدگذاری تحلیل محتوای کیفی روایات مرتبط با بازی و ورزش

چند مثال برای جنبه‌های توجه محقق به آنچه در هر کتاب روایی خاص آمده است											
ردیف	احادیث مورد بحث	دلایل نقلی	تشویق (۵) جواز (۴) سکوت (۳) منع (۲) تحریم (۱)	استفاده از نظر کارشناسان علوم دیگر	اشاره به قمار	اشاره به برد و باخت	اشاره به عام و خاص	اشاره به مطلق و مقید	ورزش یا بازی	مبنای تقسیم‌بندی ورزش یا بازی	مؤلفه‌های ورزش بر اساس الگوی مول (۲۰۰۵) تربیتی (پرورشی/آموزشی): (۴) همگانی: (۳) قهرمانی: (۲) حرفه‌ای: (۱)

۱	عنه صلى الله عليه و آله: أَحَبُّ اللّٰهُوْ اِلَى اللّٰهُ تَعَالَى اِجْرَاءُ الْخَيْلِ وَالرَّمَى. (متقی، ۱۴۱۹ق، ۴: ۳۴۴، ح ۱۰۸۱۲)	۵	با توسعه و ترویج اسب دوانی و تیراندازی می توان به تفریحات سالم و نشاط انگیز دست یافت و هم به نوعی رزمایش دفاع نظامی پرداخت (وفا، ۱۳۸۹ش).	✓				۳	جواز مسابقه با حضور انمه در میادین مسابقه ورزش
۲	حَقَّ الْوَلَدِ عَلَى الْوَالِدِ أَنْ يَعْلَمَهُ الْكِتَابَةَ وَ السَّبَاحَةَ وَ الرِّمَایَةَ وَ أَنْ لَا يَرْزُقَهُ إِلَّا طَبِیْاً وَ أَنْ يَرْزُقَهُ إِذَا بَلَغَ (پابنده، ۱۳۶۳ش، ۴۴۸، ح ۱۳۹۴)	۵	فیض کاشانی یکی از وظایف والدین نسبت به فرزندان را در نظر گرفتن برنامه ورزشی برای او می داند: او را در ساعتی از روز به حرکت و راه رفتن و ورزش عادت دهند تا کسالت بر او غالب نشود (فیض کاشانی، ۱۴۰۶ق، ۵: ۱۷۵).	✓				۴	آموزش مهارت ها از دوران کودکی / توجه به نیرومندی بدنی و علمی ورزش

۳	<p>عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيْسَى بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ رَجُلٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: دَعَا ابْنَكَ يَلْعَبُ سَمِعَ سِينِينَ (كَلِمِي، ١٤٠٧ق، ٤٦: ٤٦)</p>	<p>٥</p> <p>أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَاصِمِيُّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَشْبَاطٍ عَنْ عَمِّهِ يَعْقُوبَ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: الْغُلَامُ يَلْعَبُ سَمِعَ سِينِينَ وَ يَتَعَلَّمُ الْكُتَابَ سَمِعَ سِينِينَ وَ يَتَعَلَّمُ الْحَلَالَ وَ الْحَرَامَ سَمِعَ سِينِينَ (كَلِمِي، ١٤٠٧ق، ٤٦: ٦)</p>	<p>بازی عبارت است از ارضاء خاطر و افتاع تمايلات نفس، ایجاد نشاط و سرور در موجودات زنده (رضوی، ۱۳۸۴ش، ۱۰۸)</p>			✓		بازی	<p>رشد، تقویت و تکامل عضلانی کودک/ شکل گیری شخصیت کودک/ کسب مهارت های اجتماعی</p>	۴
۴	<p>حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ خَالِدٍ، أَحْمَرْنَا أَبُو أَسَمَةَ، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ: بِإِسْنَادِهِ فِي هَذَا الْحَدِيثِ، قَالَتْ: وَ أَنَا عَلِيُّ الْأَرْجُوخِيُّ وَ مَعِي صَوَاجِبَاتِي، فَأَدْحَلْتَنِي صَلَّى اللَّهُ تَبِيًّا، فَإِذَا نَشِئَةٌ مِنْ الْأَنْصَارِ، فَقُلْنَا: عَلِيُّ الْخَيْرِ وَ الْبِرِّكَاتِ. (ابن داود، ١٤٢٠ق، ٢١٠٣: ٤)</p>	<p>٤</p> <p>حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كُنْتُ أَلْعَبُ بِاللَّعِبِ، صَوَاجِبِي، فَإِذَا دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَزَنَ مِنْهُ، فَيَأْخُذُهُنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَيَرُدُّهُنَّ إِلَيَّ. (ابن حنبل، ١٤١٦ق، ٢٠٤: ٤٢)</p>	-			✓		بازی	<p>تقریر پیامبر (ص) در خصوص بازی عایشه با دوستانش</p>	۴

جدول شماره ۲- تحلیل محتوای کمی روایات مرتبط با بازی و ورزش

کدها، معیارها و واحدهای تحلیل در تحلیل محتوای بازی و ورزش در روایات		تعداد تکرار روایات و احادیث استخراج	ردیف
مشارکت ورزشی مول (۲۰۰۵)	کد (A): عوامل دیگر ...	کد (۵): تشویق، کد (۴): جواز، کد (۳): سکوت، کد (۲): منع، کد (۱): تحریم	مقوله‌های دلالت عقلی و نقلی به همراه نظر تأییدی کارشناسان علوم دیگر
کد (۹): پرورشی-آموزشی (تربیتی)، کد (۸): همگانی، کد (۷): قهرمانی، کد (۶): حرفه‌ای	کد (B): برد و باخت کد (C): عام و خاص کد (D): مطلق و مقید		
کد (۹) ۱۳ تکرار کد (۸) ۲ تکرار کد (۷) ۲ تکرار	امتیاز بودن قدرت/ پهلوان، دوست داشتنی و قابل اعتماد عموم است/ حافظ جان و مال و ناموس خود و دیگران/ حامی مستضعفان و ضعفاء/ ورزش وسیله‌ای برای بهتر عبادت کردن و خدمت به مردم و کمک به دیگران جهت پیشبرد امور روزانه/ عزت و افتخار جامعه در سطح جهانی/ یکی از فاکتورهای خوشبینی از دیدگاه اسلام/ تقویت و نیرومندی بدن/ تلاش برای سلامتی و حفظ تندرستی به یک امر همگانی و دایمی به درازای عمر و زندگی انسان است./ آموزش مهارت‌ها از دوران کودکی/ توجه به مقتضیات زمان/ کسب روحیه و آمادگی رزمی/ کسب مهارت/ عدم حصر جواز در عدد معین/ جایز بودن هر کاری عقلانی/ نیروی بدنی زکات بدن است/ زکات نیروی بدنی شما این است که برادران دینی خود را یاری کنید./ بهره‌مندی انبیاء از آمادگی جسمانی/ تقریر و تأیید معصوم/ بدون اشکال و مطلوب بودن کشتی از منظر پیامبر (ص)/ توانمندی و آمادگی بدنی ائمه (ع)	کد (۳) ۲ تکرار کد (۴) ۲ تکرار کد (۵) ۱۳ تکرار	اهمیت و ضرورت تقویت قوای بدنی (آمادگی جسمانی) و سلامت جسم ۱۷
			۱

کد ۳(۹) تکرار	تقویت و نیرومندی بدن به منظور خدمت به دین و مردم/ انسان با بدنی سالم و نیرومند می‌تواند حق پروردگار و خانواده خویش را به بهترین شکل ادا نماید/ ورزش وسیله‌ای برای بهتر عبادت کردن/ تقویت و افزایش اعتماد به نفس/ توانایی کسب کنترل، حضور در مسابقات جهت رقابت سالم/ افزایش انعطاف‌پذیری/ بهبود سلامت بدن	کد ۳(C) تکرار	کد ۳(۵) تکرار	اهمیت سلامتی بدن انسان	۳	۲
کد ۴(۹) تکرار	فرو نشاندن خشم بالاترین قدرت/ مغرور نشدن به زور بازو و سایر توانایی‌ها	کد ۴(C) تکرار	کد ۱(۲) تکرار کد ۳(۵) تکرار	رابطه قدرت و هوای نفس	۴	۳
کد ۱(۹) تکرار	رعایت و حفظ حد و اندازه و عدم تجاوز از آن توسط ورزشکار/ احترام به پیشکسوت و مربی/ جوانمردی/ وفای به عهد	کد ۱(C) تکرار	کد ۱(۵) تکرار	ادب خواندن ورزش	۱	۴
کد ۲(۹) تکرار	مغرور نشدن به زور بازو و سایر توانایی‌ها/ بازگشت همه قدرت‌ها به خداوند/ غیرت موجب ایستادگی در برابر همسازان و پایداری در نبرد حافظ جان و مال و ناموس/ تحمل سختی‌ها و نامالیمات	کد ۱(C) تکرار کد ۱(D) تکرار	کد ۱(۲) تکرار کد ۱(۵) تکرار	قدرت واقعی با غیرت، ثمره و حاصل شجاعت و قهرمانی	۲	۵
کد ۱(۹) تکرار	مغرور نشدن ورزشکار	کد ۱(B) تکرار	کد ۱(۵) تکرار	عدم غرور	۱	۶

کد ۱(۹) تکرار	توجه به اوقات فراغت/ تشویق به شرکت در مسابقات جهت رسیدن به اهداف اجتماعی، نظامی و مذهبی/ باطل در این روایت لغو بودن و هدر رفتن وقت است نه اینکه بازی در غیر این سه مورد کار حرامی باشد؛ زیرا دلیلی بر حرمت بازی و سرگرمی در صورتی که شرط بندی در بین نباشد، نداریم/ توجه به اعتبار زمان و ظرف صدور روایات/ اهمیت به اسب و شتر و تیراندازی جهت توجه مسلمانان به آمادگی جسمانی و روحیه رزمی/ ایجاد نشاط و سرگرمی بنا برگزاری مسابقه دو/ افزایش آمادگی نظامی/ تعیین جایزه از جمله ابزار تشویقی است که می تواند راه گشای بسیاری از مشکلات باشد./ توجه به مقتضیات زمان و گسترش جنگ ها	کد ۳ (B) تکرار کد ۱(C) تکرار کد ۲ (D) تکرار	کد ۵(۴) تکرار کد ۱(۵) تکرار	مجاز و مشروع بودن مسابقه و توجه به مسابقه نظیر اسب سواری و تیراندازی	۶	۷
کد ۳(۹) تکرار	رعایت اعتدال و پرهیز از پرخوری سبب سلامت انسان است/ سستی و تأخیر در انجام امورات/ بی بهره گسی از دین دنیا/ سربار دیگران بودن/ برآورده نشدن حاجات/ نرسیدن به آرزوها/ پشیمانی/ از بین رفتن اعتماد دیگران/ کم تحرکی/ تقدیرگرایی	کد ۳(C) تکرار	کد ۳(۲) تکرار	پرهیز از پرخوری، تنبلی، تن پروری و سستی	۳	۸

کد ۱(۸) تکرار	ورزش یکی از موارد اوقات فراغت و جزو بهره‌جویی‌های حلال که سبب نشاط و شادابی، رفع خستگی روحی و روانی و سلامتی جسمانی می‌گردد. / هدفمندی در امور/ بهبود شخصیت اجتماعی افراد/ جهت‌دهی در زندگی/ ایجاد آرامش شکل‌گیری هدف	کد ۱(C) تکرار	کد ۱(۵) تکرار	ورزش مایه آرامش و آسایش قلب	۱	۹
کد ۲(۹) تکرار	حضور معصوم در مسابقه/ توجه و اهمیت به اسب/ بازی و سرگرمی با بچه‌ها جهت فراموش کردن سختی روزه	کد ۲(C) تکرار	کد ۲(۵) تکرار	ایجاد نشاط و شادابی	۲	۱۰
کد ۲(۸) تکرار	ورزش یکی از موارد اوقات فراغت و جزو بهره‌جویی‌های حلال که سبب نشاط و شادابی، رفع خستگی روحی و روانی و سلامتی جسمانی می‌گردد. / ایجاد نشاط و شادابی/ مسئولیت‌پذیری با شرکت در فعالیتهای ورزشی/ توجه به سلامت بدن جهت جلوگیری از آسیب‌دیدگی در زمان نامناسب انجام ورزش/ در گذشته به دلیل نبود وسایل نقلیه به صورت فراگیر پیاده روی به صورت فعالیتی مستمر و روزانه انجام می‌شده و نیاز به توصیه‌ای نیز نبوده است.	کد ۲(C) تکرار	کد ۲(۵) تکرار	تقسیم‌بندی اوقات و اهمیت زمان و هوای مناسب در پیاده‌روی	۲	۱۱

کد ۲(۸) تکرار	پندپذیری و عبرت‌آموزی/ توجه و تفکر در آفرینش و نعمت‌های خداوند و شکر نعمت/ خودسازی و کسب معرفت و کمال انسانی/ تفریحات سالم/ گذراندن اوقات فراغت/ تحصیل سلامتی، آرامش و نشاط و سرزندگی جسم و روح/ آشنایی با بزرگان/ آشنایی با فرهنگ و آداب و اخلاقیات اجتماعی دیگر ملت‌ها/ از بین رفتن رنج‌ها و غم‌ها/ تأمین معیشت و کسب شغل/ آرامش و رفع خستگی/ شناخت حقیقت و باطن افراد در سفر/ رشد و پالندگی عقل/ سفارش قرآن به سیر و سفر/ زیارت و سیاحت/ طلب علم/ گردآوری و شنیدن احادیث و اخبار	کد ۲(C) تکرار	کد ۲(۵) تکرار	اهمیت گردشگری و سیر و سفر	۲	۱۲
کد ۱(۹) تکرار	کسب روحیه و آمادگی رزمی/ نیرومندسازی بنیه نظامی و دفاعی مسلمانان/ توجه به مقتضیات زمان و گسترش جنگ‌ها	کد (C) تکرار ۱	کد ۱(۵) تکرار	لزوم آموزش نظامی و آمادگی رزمی	۱	۱۳
کد ۳(۹) تکرار کد ۱(۷) تکرار	آموزش مهارت‌ها از دوران کودکی/ توجه به مقتضیات زمان/ کسب روحیه و آمادگی رزمی/ فعل معصوم جهت تأیید مسابقه تیراندازی/ تشویق مسلمانان به فراگیری تیراندازی و تمرین و ممارست در آن حتی در زمانی که نیازی به آن نیست./ تعبیر به «لهو» از این جهت که نفس انسان بسا دوست داشتن آن گره خورده و گرنه هدف واقعی از فراگیری آن آماده شدن برای جهاد در راه خدا می‌باشد نه فقط بازی و سرگرمی.	کد ۱(B) تکرار کد ۳(C) تکرار	کد ۲(۵) تکرار کد ۱(۴) تکرار کد ۱(۲) تکرار	اهمیت کشتی و تیراندازی و فراگیری آن‌ها	۴	۱۴

کد (۶) ۳ تکرار	خبر بودن اسب / اهمیت پرورش اسب	کد (D) ۳ تکرار	کد (۵) ۳ تکرار	اهمیت پرورش اسب	۳	۱۵
کد (۹) ۷ تکرار کد (۸) ۵ تکرار	کسب آمادگی جسمانی / نیرومندسازی بنیبه نظامی و دفاعی مسلمانان/ توجه به مقتضیات زمان/ عدم حصر جواز در عدد معین/ جایز بودن هر کاری عقلانی/ بازی و سرگرمی‌های مباح و مستحب/ جواز مسابقه تیراندازی و اسب‌دوانی با حضور انسه (ع) در میادین مسابقه/ معتنم شمردن فرصت‌ها/ آموزش مهارت‌ها از دوران کودکی/ کسب روحیه و آمادگی رزمی/ خودداری از ترک آموخته‌ها/ پیاده نظام در همه جا کارایی دارد/	کد (D) ۶ تکرار کد (C) ۶ تکرار	کد (۵) ۱۰ تکرار کد (۴) ۱ تکرار کد (۲) ۱ تکرار	توصیه به ورزش	۱۲	۱۶
کد (۹) ۳ تکرار	رشد، تقویت و تکامل عضلانی کودک/ شکل‌گیری شخصیت کودک/ کسب مهارت‌های اجتماعی/ شکوفایی استعدادهای نهفته/ بروز خلاقیت/ رشد و توسعه جنبه‌های اخلاقی و تربیتی/ تمرین استقلال و اراده داشتن/ بازی عابسه با دوستان، سیره و تقریر پیامبر (ص)	کد (C) ۲ تکرار کد (D) ۱ تکرار	کد (۵) ۲ تکرار کد (۴) ۱ تکرار	توصیه به بازی در دوران کودکی و بازی کودکان	۳	۱۷
کد (۹) ۳ تکرار کد (۸) ۱ تکرار	بازی پیامبر (ص) با حسنین (ع)/ کشتی گرفتن حسنین (ع)/ رشد، تقویت و تکامل عضلانی کودک/ شکل‌گیری شخصیت کودک/ کسب مهارت‌های اجتماعی/ شکوفایی استعدادهای نهفته/ بروز خلاقیت/ رشد و توسعه جنبه‌های اخلاقی و تربیتی/ تمرین استقلال و اراده /بازی معصوم (ص) در کودکی/ تقریر و تأیید بازی توسط معصوم	کد (D) ۳ تکرار کد (C) ۱ تکرار	کد (۵) ۱ تکرار کد (۴) ۳ تکرار	اهمیت بازی	۴	۱۸

کد ۱(۹) تکرار	تخاصم و درگیری نتیجه بازی	کد ۱(D) تکرار	کد ۱(۲) تکرار	عدم کارائی عقل هنگام بازی	۱	۱۹
کد ۳(۹) تکرار	حرمت شطرنج/ هر وسیله‌ای که با آن قمار شود، حرام است، نظیر بازی با نرد و شطرنج و ورق/ اتلاف وقت زیاد/ غفلت از فرمان‌های الهی در باره خود و دیگران/ ارتکاب به قمار و کسب مال نامشروع/ برابر بودن لهُو با لعب	کد ۱(C) تکرار کد ۲(A) تکرار	کد ۳(۱) تکرار	نهی بازی با نرد و شطرنج و ورق	۳	۲۰
کد ۱(۹) تکرار	اتلاف وقت زیاد/ غفلت از فرمان‌های الهی در باره خود و دیگران/ ارتکاب به قمار و کسب مال نامشروع/ برابر بودن لهُو با لعب	کد ۱(A) تکرار	کد ۱(۱) تکرار	ارتکاب به قمار و کسب مال نامشروع/ نهی تخم‌مرغ بازی به شکل قمار	۱	۲۱
کد ۵(۹) تکرار	تخریب شأن مؤمن (مثلاً همنشینی با افراد ناپاب)/ ارتکاب به قمار و کسب مال نامشروع/ برابر بودن لهُو با لعب/ اتلاف وقت زیاد/ ترک مروت/ ترک واجب/ غفلت از فرمان‌های الهی در باره خود و دیگران/ بازی و سرگرمی مکروه	کد ۴(A) تکرار کد ۱(C) تکرار	کد ۵(۱) تکرار	ترک واجب/ تخریب شأن مؤمن/ همنشینی با افراد ناپاب و غوطه‌وری در لهُو و لعب	۵	۲۲
کد ۱(۹) تکرار	نهی از به‌جان هم انداختن حیوانات با هم/ اتلاف وقت زیاد/ ارتکاب به قمار و کسب مال نامشروع/ ضرر به حیوانات (مانند زخمی کردن)	کد ۱(A) تکرار	کد ۱(۱) تکرار	نقض حقوق حیوانات	۱	۲۳

کد (۹) تریبی: ۵۸ تکرار و % ۷۰/۷۳	-	کد (A) قمار ۸ تکرار % ۹/۷۵	کد (۵) تشویق با ۴۹ تکرار % ۵۹/۷۵	۲۳ مقوله‌ی عقلی و نقلی با نظر تأییدی کارشناسان علوم دیگر	۸۲	مجموع با درصد
کد (۸) همگانی: ۱۴ تکرار و % ۱۷/۰۷		کد (B) برد و باخت ۶ تکرار % ۷/۳۰	کد (۴) جواز با ۱۳ تکرار % ۱۵/۸۵			
کد (۷) قهرمانی: تکرار و % ۸/۵۴		کد (C) عام و خاص ۵۰ تکرار % ۶۱/۰۰	کد (۳) سکوت با ۲ تکرار % ۲/۴۵			
کد (۶) حرفه‌ای: ۳ تکرار و % ۳/۶۶		کد (D) مطلق و مقید ۱۸ تکرار % ۲۱/۹۵	کد (۲) منع با ۸ تکرار ۹/۷۵ %			
			کد (۱) تحریم با ۱۰ تکرار % ۱۲/۲۰			

۴. بحث

بازی مجموعه‌ای از حرکت‌ها و فعالیت‌های جسمی و ذهنی است که موجب شادی، نشاط، سرزندگی، لذت و ارتباط با دیگران می‌شود که با توجه به نتایج جدول شماره (۲)، کدگذاری‌های بازی و ورزش در روایات اسلامی به همراه ۲۳ مقوله در ۱۳ معیار (واحد تحلیل) و ۳ جنبه با دلایل عقلی و نقلی به همراه نظر تأییدی کارشناسان علوم دیگر شناسایی شدند که عبارتند از: اهمیت و ضرورت تقویت قوای بدنی (آمادگی جسمانی) و سلامت جسم، اهمیت سلامتی بدن انسان، رابطه قدرت و هوای نفس، ادب خواندن ورزش، قدرت واقعی ماحصل شجاعت و قهرمانی، عدم غرور، مجاز و مشروع بودن مسابقه و توجه به مسابقه نظیر اسب‌سواری، پرهیز از پرخوری، تبلی، تن‌پروری و سستی، ورزش مایه آرامش و آسایش، ایجاد نشاط و شادابی، تقسیم‌بندی اوقات و اهمیت زمان و هوای مناسب در پیاده‌روی، اهمیت گردشگری و سیر و سفر، لزوم آموزش نظامی و آمادگی رزمی، اهمیت کشتی، تیراندازی و فراگیری آن‌ها، اهمیت پرورش اسب، توصیه به ورزش، توصیه به بازی در دوران کودکی و بازی کودکان، اهمیت بازی، عدم کارائی عقل هنگام بازی، نهی

بازی با نرد و شطرنج و ورق، ترک واجب، ارتکاب به قمار و کسب مال نامشروع، نهی بازی به شکل قمار، تخریب شأن مؤمن، همنشینی با افراد ناباب و غوطه‌وری در لهو و لعب و نقض حقوق حیوانات.

از آن جا که ورزش، بازی، تفریح و سرگرمی سالم که به جسم و عقل نشاط می‌بخشد از اصول ضروری در زندگی انسان‌ها می‌باشند و از آن جایی که اسلام دین فطرت است این تمایل را به رسمیت شناخته و آن را تأیید کرده است.

تعداد روایات استناد شده از کتب روایی شیعه ۶۴ روایت و ۱۸ روایت از کتب روایی اهل سنت بوده است. در تحلیل محتوای روایات اسلامی، تشویق به ورزش و بازی با ۵۹/۷۵ درصد و جواز برخی بازی‌ها با ۱۵/۸۵ درصد و پس از آن با تأکید ۱۲/۲۰ درصد تحریم برخی ورزش و بازی‌ها، ۹/۷۵ درصد منع و همچنین با ۲/۴۵ درصد سکوت در مورد ورزش و بازی‌ها، این نتیجه حاصل می‌گردد که بیشترین تأکید روایات بر تشویق بازی و ورزش بوده و در خصوص تحریم برخی بازی‌ها نیز تصمیم‌گیری آن را به عقل و شعور انسان صاحب‌اختیار واگذار نموده است. همچنین ۶۱/۰۰ درصد روایات به عام و خاص، نشان‌دهنده جنبه عام بیشتر روایات است که در هر زمانی قابل تعمیم می‌باشند. همچنین ۲۱/۹۵ درصد روایات به مطلق و مقید و ۹/۷۵ درصد نیز بر قمار بودن بودن برخی بازی و ۷/۳۰ درصد در مورد بر دو باخت در مسابقه روایت شده است.

البته تفاوت بین ورزش و بازی با نگاه امروزی صورت گرفته و مسلمانان در طی قرون چنین تقسیم‌بندی خاصی از ورزش و بازی به معنای امروزی ارائه نداده‌اند؛ لذا از معنای عام ورزش و بازی در تحلیل محتوای روایات استفاده شده است. ولی به‌طور اجمال می‌توان بیان داشت که ۵۷ روایت به موضوع ورزش و ۲۵ روایت به موضوع بازی اشاره شده است. معیار تشویق در ورزش با ۴۴ روایت، جواز با ۶ روایت و تحریم موردی یافت نشد و در مورد بازی با ۶ روایت در جنبه تشویق، ۱۰ مورد در تحریم و ۷ روایت در خصوص جواز بوده است. ۹ روایت مابقی شامل حکم (منع) شدند.

از نظر تقسیم‌بندی الگوی مشارکت در ورزش نیز روایات مستخرج با ۷۰/۷۳ درصد بر جنبه تربیتی (پرورشی-آموزشی) و ۱۷/۰۷ درصدی بر جنبه همگانی، ۸/۵۴ درصد بر جنبه قهرمانی و ۳/۶۶ درصد بر جنبه حرفه‌ای ورزش، نشان‌دهنده آن است که بیشترین تأکید روایات بر ورزش تربیتی و سپس افزایش مشارکت عموم مردم و همگانی کردن ورزش می‌باشد.

اسلام با تشریح قانون «سبق و رمایه» خلائی را که در اجتماع مسلمانان از نظر تفریحات سالم به چشم می‌خورد از میان برده و به وسیله آن، نوع ورزش‌های صحیح و معقول را نشان داده است. «سبق و رمایه یعنی نوعی قرارداد و شرطبندی برای مسابقه در اسبدوانی و یا شتردوانی و یا تیراندازی است. سبق و رمایه با این‌که نوعی شرطبندی است و اسلام شرطبندی‌ها را منع کرده است، نظر به این‌که برای تمرین عملیات سربازی است، جایز شمرده شده است» (مطهری، ۱۳۸۹ش، ۲: ۹۵).

درباره سبق و رمایه به سه آیه استناد شده است از جمله: «وَ أَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ وَ...» (الانفال: ۶۰) و آیه «يَا أَبَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَ تَرَكْنَا يَوْسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا» (یوسف: ۱۷)؛ از این آیه استفاده می‌شود که مسابقه یکی از احکام ادیان گذشته بوده و اسلام آن را یک امر مشروع نقل می‌کند و مسلمانان را از مشروعیت آن آگاه می‌سازد. بنابراین، اصل که احکام ادیان گذشته در صورت عدم نسخ، مشروعیت داشته و ثابت و پابرجاست و همچنین آیه ۶ سوره حشر «وَ مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَ لَا رِكَابٍ...»؛ علاوه بر آیات فوق، احادیث زیادی نیز دلالت بر جواز سبق و رمایه می‌کنند؛ از جمله این کلام رسول خدا (ص) که می‌فرماید: «لَا سَبْقَ إِلَّا فِي حُفٍّ، أَوْ فِي حَافِرٍ، أَوْ نَضَلٍ» (ابوداود، ۱۴۲۰ق، ۳: ۱۱۱۵)؛ امام صادق (ع) نیز می‌فرماید: «إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَنْفِرُ عِنْدَ الرَّهَانِ وَ تَلْعَنُ صَاحِبَهُ مَا خَلَا الْحَافِرَ وَ الْخُفَّ وَ الرَّيْشَ وَ النَّضْلَ قَدْ سَابَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَ أُسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَ أُجْرَى الْخَيْلِ» (صدوق، ۱۴۱۳ق، ۳: ۳۰) و همچنین فرمودند: «إِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَحْضُرُ الرَّهَانَ فِي الْخُفِّ وَ الْحَافِرِ وَ الرَّيْشِ وَ مَا سِوَى ذَلِكَ قِمَازٌ حَرَامٌ» (طوسی، ۱۳۸۷ق، ۶: ۲۸۴).

پیامبر (ص) در این مورد مانند سایر موارد تشریح و قانون‌گذاری تنها به گفته و دستور اکتفا نفرموده بلکه شخصاً در میدان مسابقات شرکت کرده و عملاً مشروعیت این قبیل از مسابقات را تجویز و اعلام کرده است. هم‌چنان که کردار و عمل آن بزرگوار در امور تشریحی همانند قول و گفته‌های آن بزرگوار سند و حجت برای مسلمانان است. طبق روایات متعدد پیامبر (ص) مسابقه اسبدوانی ترتیب می‌داد و جوایز را از مال خویش می‌پرداخت «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) سَابَقَ بَيْنَ الْخَيْلِ، وَأَعْطَى السَّوَابِقَ مِنْ عِنْدِهِ» (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ۱۹: ۲۵۵). در مورد تیراندازی نقل شده است پیامبر اکرم (ص) از کنار گروهی از انصار گذشت که در تیراندازی باهم مسابقه

می‌دادند. حضرت (ص) نیز به جمع آنان پیوست و مشغول تیراندازی گردید (وَرَوَى أَنَّهُ ص مَرَّ بِقَوْمٍ مِنَ الْأَنْصَارِ يَتْرَامُونَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنَا فِي الْحِزْبِ الَّذِي فِيهِ ابْنُ الْأَدْرَعِ فَأَمْسَكَ الْحِزْبُ الْآخَرَ وَقَالُوا لَنْ يَغْلِبَ حِزْبٌ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ ازْمُوا فَإِنِّي أَرْمِي مَعَكُمْ فَرَمَى مَعَ كُلِّ وَاحِدٍ رَشْقًا فَلَمْ يَسْبِقْ بَعْضُهُمْ بَعْضًا فَلَمْ يَزَالُوا يَتْرَامُونَ وَأَوْلَادُهُمْ وَأَوْلَادُ آبَائِهِمْ لَا يَسْبِقُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا) (ابن ابی جمهور، ۱۴۰۵ق، ۳: ۲۶۶).

آنچه نیاز به بحث و بررسی دارد این است که آیا این مسابقه تنها مخصوص اسب‌دوانی و تیراندازی است؟ یا این که شامل تمام ابزار و آلات جنگی روز هم می‌گردد؟

احکام فقهی بازی‌ها را می‌توان در چهار گروه دسته‌بندی کرد:

۱- بازی با ابزار قمار با قرارداد برد و باخت: نص صریح آیه ۹۲ و ۹۳ سوره مائده: «إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ... رِجْسٌ، مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ» و محتوای روایات، به صراحت حرمت این حکم را نشان می‌دهد. اغلب فقها با توجه به روایات، حضور در محل برگزاری این‌گونه بازی‌ها و حتی سلام کردن بر بازی‌کنندگان را جایز ندانستند (نجفی، ۱۹۸۱م، ۲۲: ۱۱۱؛ ابن‌رشد، ۱۴۰۸ق، ۱۸: ۲۷۴) و بر حرمت استفاده از مال حاصل از این بازی‌ها، ولو در بازی کودکان، تصریح کرده‌اند (نجفی، ۱۹۸۱م، ۲۲: ۱۱۰؛ انصاری، ۱۳۷۵ش، ۱: ۴۷). اسامی تعدادی از بازی‌های قمار و غیر آن در کتاب‌های فقهی آمده است؛ از جمله شطرنج، نرد، اربعه‌عشر، اللّعب بالجوز (گردوبازی)، صولجان، لُعبه الامیر، اللّعب بالمداحی (شهیدثانی، ۱۴۰۳ق، ۲: ۲۱۰).

۲- بازی با ابزار قمار بدون قرارداد برد و باخت: در این خصوص بین فقها اختلاف نظر وجود دارد. اغلب فقهای امامیه به حرمت فتوا داده‌اند و حتی برخی تصریح کرده‌اند که بازی با این ابزار، حتی به قصد کسب مهارت، جایز نیست (حلی، ۱۹۶۹م، ۴: ۱۲۸؛ خویی، ۱۳۷۱ش، ۱: ۳۶۹). علاوه بر اتفاق نظر فقها، این فتوا به استناد روایات بسیاری است که در آن‌ها بازی با ابزار قمار مطلقاً نهی شده است. از جمله روایت «أَبُو عَلِيٍّ الْأَشْعَرِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: لَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) - إِنَّْمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ: مَا الْمَيْسِرُ؟ فَقَالَ: كُلُّ مَا

تَقَوْمٍ بِهِ حَتَّى الْكَعَابِ^۱ وَ الْجَوْزُ^۲ قِيلَ: فَمَا الْأَنْصَابُ؟ قَالَ: مَا ذَبَحُوهُ لِأَلِيَّتِهِمْ قِيلَ: فَمَا الْأَزْلَامُ؟ قَالَ: قَدَّاحُهُمُ الَّتِي يَسْتَقْسِمُونَ بِهَا» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ۵: ۱۲۲) یا روایتی که بازی شطرنج را در حکم شرک و رزیدن به خدا می‌داند؛ «وَقَالَ الصَّادِقُ (ع) اللَّاعِبُ بِالشُّطْرُنِجِ مُشْرِكٌ وَ السَّلَامُ عَلَى اللَّاهِي بِهِ مَعْصِيَةٌ» (ابن ابی جمهور، ۱۴۰۵ق، ۲: ۱۱۲)، یا روایتی که این آلات را در ردیف مصداق‌های باطل (در برابر حق) معرفی می‌کند «وَقَالَ الصَّادِقُ (ع) إِنَّمَا حَرَّمَ اللَّهُ الصَّنَاعَةَ الَّتِي حَرَّمَ هِيَ كُلُّهَا الَّتِي يَجِيءُ مِنْهَا الْفَسَادُ مَحْضًا نَظِيرَ الْبِرَابِطِ^۳ وَ الْمَرَامِيرِ^۴ وَ الشُّطْرُنِجِ وَ كُلِّ مَلْهُوٍّ بِهِ» (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ۳۳۶) و یا روایتی که مشغولیت به لهو و لعب را به دور از شأن مؤمن می‌داند: «أَنَّ الْمُؤْمِنَ لَيْسَ بِذِي لَهْوٍ وَ لِإِغْفَلَةٍ وَ إِنَّمَا هِمَّتُهُ التَّفَكُّرُ وَ الْاِعْتِيَارُ»؛ «مؤمن اهل لهو و غفلت نیست، بلکه همت او تفکر و عبرت‌آموزی است» (دیلمی، ۱۴۱۲ق، ۱: ۲۵). البته منازعاتی نیز بر این دلایل وارد شده است از جمله این که: تعدادی از روایات وارده اشاره به بازی همراه با بر دو باخت دارد که از برخی قرینه‌های موجود در متن آن‌ها مشخص می‌شود. برخی از این روایات بیان‌کننده‌ی نکات اخلاقی است و بر بیش‌تر از کراهت دلالت ندارند و برخی دیگر به جهت ضعف روایت، قابل استناد فقهی نیستند (انصاری، ۱۳۷۵ش، ۱: ۴۸؛ خوبی، ۱۳۷۱ش، ۱: ۳۶۹)

به‌رغم مناقشاتی که بر این دلایل وارد شده است، اتفاق‌نظر فقها موجب شده که در اصل حکم تغییری ندهند؛ هرچند برخی فقها در این که ارتکاب این بازی گناه صغیره یا کبیره است نکاتی را مطرح کرده‌اند (نجفی، ۱۹۸۱م، ۴۱: ۴۵). همچنین قابل‌تأمل است با گذشت زمان برخی از ابزارهای قمار با توجه به تحلیل فقها، تغییر عنوان داده و جزو آلات غیر قمار رواج یافته‌اند و لذا مشمول حکم حرمت نمی‌شوند؛ مثل شطرنج که امروزه اجماعی بر حرام بودن آن در شرایط کنونی وجود ندارد.

۳. بازی با ابزار غیرقمار با قرارداد بر دو باخت: شامل نهی صریح قرآن و

۱. قاب‌بازی یک بازی قدیمی که به وسیله قاب انجام می‌شده است، قاب یا قاپ، استخوان مچ پای گوسفند است و به عربی کعب یا عظم کعب نوشته‌اند، نوعی از قمار که آن را با شش عدد بجزول بازی کنند (حلبی، ۱۳۶۶ش، ۱۷۰).

۲. گردو بازی.

۳. از آلات موسیقی شبیه تار با کاسه‌ای بزرگ‌تر و دسته‌ای کوتاه‌تر، عود (عمید، ۱۳۸۹ش، ۱: ۲۷۰).

۴. در موسیقی هر آلت بادی چوبی را به عربی مزمار و به فارسی نای خوانده‌اند (دهخدا، ۱۳۷۷ش، ۲۳: ۲۷۹).

روایت‌اند (ابن‌قدمه، ۱۹۶۸م، ۹: ۱۷۰). نجفی حرمت این‌گونه بازی‌های قماری را به حرمت وضعی، در معنای نامشروع بودن مال حاصل از آن، منحصر دانسته و حرمت تکلیفی را نفی کرده است. او حتی احتمال داده که اگر بازنده مبلغ مقرر را با طیب نفس بپردازد، برنده می‌تواند آن را به عنوان «وفای به عهد» (از بازنده) بپذیرد؛ هرچند اصل قرارداد شرعاً باطل بوده است (نجفی، ۱۹۸۱م، ۲۲: ۱۰۹). همه فقها، قرارداد برد و باخت را در سوارکاری و تیراندازی، به استناد چند حدیث مشهور، جایز و درست دانسته‌اند.

۴. بازی با ابزار غیر قمار بدون قرارداد برد و باخت: فقها نسبت به مسابقه‌ی بدون برد و باخت و نیز مطلق بازی، نظر یکسانی ندارند؛ هرچند غالباً تحریم مطلق بازی را رد کرده‌اند. به گفته شیخ انصاری فقط ابن‌ادریس به حرمت همه‌ی بازی‌ها فتوا داده است. علامه‌حلی در تذکرة الفقهاء عدم جواز مسابقه بدون برد و باخت را به مانند مسابقه با برد و باخت، به جز در چند بازی تعیین شده در حدیث، به همه فقهای امامیه نسبت داده است. از جمله مسابقه کشتی، پرتاب سنگ، بر روی یک پا ایستادن، طاق یا جفت^۱، برانگیختن جنگ بین چهارپایان یا خروس‌ها و چوگان‌بازی (انصاری، ۱۳۷۵ش، ۱: ۴۹-۵۳). او علاوه بر اجماع، به حدیث مشهور «لَا سَبَقَ الْأَفَى خُفٌّ أَوْ حَافِرٌ أَوْ نَصْلٌ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ۵: ۵۰) که تنها مسابقه در سوارکاری و تیراندازی را جایز می‌داند، استدلال کرده که هر دو، مورد مناقشه فقها قرار گرفته است: او علاوه بر ادعای اجماع به حدیث مشهور «لَا سَبَقَ الْأَفَى خُفٌّ أَوْ حَافِرٌ أَوْ نَصْلٌ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ۵: ۵۰)، که تنها در جواز مسابقه در سوارکاری و تیراندازی صادر شده، استدلال کرده که این دو مسابقه مورد مناقشه فقها قرار گرفته و ادعای اجماع آن، ناشی از دلایل دیگر است اما مناقشه در حدیث از جهت اجمال آن است؛ زیرا اگر واژه «سبق» به فتح «باء» خوانده شود فقط حرمت مسابقه با برد و باخت را می‌رساند و اگر به سکون بقاء خوانده شود بر نهی از همه مسابقه‌ها دلالت دارد. به اعتقاد فقها گذشته از شهرت روایت «سَبَقٌ»، وجود اجمال در آن نیز مانع از استدلال به آن می‌شود، مگر در موارد قطعی که قرارداد مسابقه با برد و باخت وجود داشته باشد (نجفی، ۱۹۸۱م، ۲۸: ۲۲۰).

۱. از بازی‌های رقابتی همراه با شرط‌بندی که در نواحی مختلف، نام‌های محلی گوناگونی دارد، اما اصول و قواعد آن تقریباً مشابه است. یکی از شرکت‌کنندگان تعدادی اشیاء کوچک را در مشت خود پنهان می‌کند و از حریف می‌پرسد: «طاق یا جفت؟»، و نفر مقابل باید زوج یا فرد بودن تعداد آن اشیاء را حدس بزند (انوری، ۱۳۸۲ش، ۵: ۷۵۰۶).

عده‌ای از فقها، به‌صراحت بیان کردند که بر بسیاری از مسابقه‌ها مانند شنا، کشتی و مشاعره غرض عقلایی تعلق می‌گیرد و هم‌چنین وجود سیره‌ی قطعی بین مؤمنان بهترین نشانه جواز این‌گونه مسابقه‌هاست. گذشته از این‌ها، برخی در استدلال بر حرمت‌بازی (لعب)، به حرمت لهو نیز استناد کرده‌اند (خویی، ۱۳۷۱ ش، ۱: ۳۸۰). به‌گفته فقها قبول این دلیل متوقف بر دو مقدمه است: اثبات حرمت لهو، و هم‌معنا بودن دو واژه لهو و لعب، در صورتی که در هر دو مورد، مخصوصاً در ترادف لهو و لعب تردید است. گاهی در فتوای‌های معاصر در بیان سبب تحریم برخی بازی‌ها، به لهو و لعب بودن آن‌ها استناد شده است؛ هرچند احتمال می‌رود که این حکم به سبب آثار نامطلوب بازی مانند زخمی شدن بازیکنان باشد (گلپایگانی، ۱۴۰۵ق، ۲: ۱۶). برخی فقهای امامیه علاوه بر مناقشه نسبت به دلایل حرمت مطلق بازی یا مسابقه بدون برد و باخت، برای اثبات جواز بازی به شواهد دیگری از حدیث استناد کرده‌اند؛ از جمله روایت کشتی گرفتن حسنین (ع) در حضور حضرت اکرم (ص) یا گزارش ابورافع از بازی خود با امام حسن (ع) در دوران کودکی ایشان «كُنْتُ الْأَعْبُ الْحَسَنَ بْنِ عَلِيٍّ وَ هُوَ صَبِيٌّ بِالْمَدْحَى» (ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹ق، ۴: ۷۲) و حدیثی که در آن به پذیرفته شدن شهادت کبوترباز تصریح شده است «لَابَأْسُ بِشَهَادَةِ الَّذِي يَلْعَبُ بِالْحَمَامِ» (طوسی، ۱۴۰۷ق، ۶: ۲۸۴)، هم‌چنین روایت امام کاظم (ع) که کشتی گرفتن برای مُحْرَم را، از آن جهت که ممکن است به‌جراحت بینجامد، جایز نمی‌داند، «أَبِي الْحَسَنِ (ع) قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنِ الْمُحْرِمِ يَصَارِعُ هَلْ يَصْلُحُ لَهُ؟ قَالَ: لَا يَصْلُحُ لَهُ مَخَافَةَ أَنْ يَصِيْبَهُ جِرَاحٌ أَوْ يَقَعَ بَعْضُ شَعْرِهِ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ۴: ۳۶۷) می‌توان بر جواز کشتی گرفتن در حالت عادی استدلال کرد. سفارش به‌فراگیری برخی بازی‌ها نیز شاهد دیگری بر این نظر است؛ مثلاً در روایات، یکی از حقوق اخلاقی پسر بر پدر این است که پدر به او شنا بیاموزد (پاینده، ۱۳۶۳ ش، ۴۴۸، ح ۱۳۹۴) به تصریح بیش‌تر فقها، حکمت جواز مسابقه سوارکاری و تیراندازی، سودمندی آن در جنگ و رویارویی با دشمنان بوده است که می‌تواند قرینه‌ای بر جواز بازی‌های مفید و دارای غرض عقلایی هم باشد (نجفی، ۱۹۸۱ م، ۲۸: ۲۱۳).

بنابراین، امروزه که اسب و تیر از صحنه‌های جنگی کنار رفته‌اند با در نظر گرفتن آن احتیاجی که این حکم برای آن تشریح گردیده است و سائل جنگی روز مشمول این حکم می‌گردند و از تعریفی که فقها درباره سبق و رمایه انجام داده‌اند

می‌توان این موضوع را استنباط نمود. از جمله شهیدثانی در تعریف آن می‌فرماید: «سبق و رمایه آن‌گونه عقد و پیمانی است که برای تمرین و آمادگی جنگی و تقویت بنیه دفاعی مسلمانان تشریح گردیده است...» (شهیدثانی، ۱۴۰۳ق، ۲: ۲۲).

صاحب جواهر نیز در این خصوص بیان داشت: «فائده مسابقه اسب‌دوانی و تیراندازی، تشویق مردم به آمادگی جنگی و آشنایی به فنون آن می‌باشد تا هنگام نبرد با دشمنان اسلام آمادگی قبلی داشته باشند (نجفی، ۱۴۰۱ق، ۲۲: ۶۸۶). این حکم در خصوص پدیده‌های نوظهور که مسبوق به سابقه نبوده‌اند از جمله بازی‌های مجازی نیز صادق است. به شرط آن‌که با حداقل یکی از این دو شرط «استفاده از ابزار قمار» و دیگری «شرط بردو باخت» همراه نباشند، منع شرعی و قانونی نخواهند داشت.

امروزه مردم برای گذران اوقات فراغت خود، حق انتخاب‌های زیادی دارند که ورزش و بازی به‌عنوان یک پدیده‌ی اجتماعی نقش پررنگی در این زمینه دارد که لزوم توجه به ملاک‌های حرمت‌ورزش و بازی در روایات را نشان می‌دهد.

۵. نتیجه‌گیری

از مجموع روایات شیعه و اهل سنت این چنین استنباط می‌شود که حلیت و حرمت بازی و ورزش و سرگرمی برای افراد منوط به این است که چه هدفی از بازی داشته باشند و با چه ابزاری بازی کرده و چه مدت‌زمانی را صرف آن کنند، اگر بازی و سرگرمی آمیخته به امور حرامی همانند قمار، اضرار به خود یا دیگران، حیوان‌آزاری و نقض حقوق حیوانات، تخریب شأن مؤمن، ترک واجب و بازی با امور دین باشد، حرام می‌باشد، اما اگر آمیخته با برد و باخت نباشد، موجب ضرر به جان یا مال کسی یا حیوان‌آزاری یا بازی با امور دین نباشد، مباح است.

این پژوهش با بررسی و کدگذاری روایات حاصل از خروجی نرم‌افزارها نشان‌دهنده تأکید روایات بر جنبه تشویق ورزش و بازی و مشارکت در آن از منظر تربیتی و همگانی جهت دستیابی به صفات کمالی انسان بوده است که یکی از توانایی‌های ورزش در آن است که به‌عنوان جایگاهی جهت رشد مجموعه‌ای از فضایل اخلاقی و اجتماعی است که همراه با آن سلامتی بدن و روح را نیز در پی داشته است.

منابع

قرآن کریم.

- ابن ابی جمهور، محمد بن زین الدین، عوالی اللئالی العزیزیه فی الأحادیث الدینیة، قم، سیدالشهداء، ۱۴۰۵ق.
- ابن حجاج، مسلم، صحیح مسلم، مصحح: محمدفؤاد عبدالباقی، قاهره، دارالحدیث، ۱۴۱۲ق.
- ابن حنبل، احمد بن محمد، مسند الإمام أحمد بن حنبل، محقق: غضبان عامر، بیروت، مؤسسه الرساله، ۱۴۱۶ق.
- ابن رشد، محمد بن احمد، البیان والتحصیل والشرح والتوجید والتعلیل فی مسائل المستخرجه، محقق: محمد بن احمد عتبی، بیروت، دارالمغرب الإسلامی، ۱۴۰۸ق.
- ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، تحف العقول عن آل الرسول، محقق: علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسنین، ۱۴۰۴ق.
- ابن شهر آشوب مازندرانی، محمد بن علی، مناقب آل ابی طالب علیهم السلام، قم، علامه، ۱۳۷۹ق.
- ابن فارس بن زکریا، ابوالحسین، معجم مقاییس اللغه، محقق: عبدالسلام محمد هارون، بیروت، دارالفکر، ۱۳۹۹ق.
- ابن قدامه المقدسی، أبو محمد، المغنی، قاهره، مکتبه القاهره، ۱۹۶۸م.
- ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، محقق و مصحح: جمال الدین میردامادی، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۴ق.
- ابوداود سجستانی، سلیمان بن اشعث، سنن أبی داود، شارح: سید محمد سید، عبدالقادر عبدالخیر، قاهره، دارالحدیث، ۱۴۲۰ق.
- انصاری، مرتضی، المکاسب، تبریز، غدیر، ۱۳۷۵ش.
- انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، تهران، سخن، ۱۳۸۲ش.
- ایروانی نجفی، علی بن عبدالحسین، حاشیه المکاسب، تهران، کیا، ۱۳۸۴ش.
- بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح البخاری. قاهره، المجلس الاعلی للثنون الاسلامیه، چاپ ۲، ۱۴۱۰ق.
- برقی، احمد بن محمد، المحاسن، محقق و مصحح: جلال الدین محدث، قم، دارالکتب الإسلامیه، ۱۳۷۱ق.
- پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، تهران، دنیای دانش، ۱۳۶۳ش.
- حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه، قم، مؤسسه آل البيت (ع)، ۱۴۰۹ق.
- حلبی، علی اصغر، دانشنامه عمومی، تهران، پیک ترجمه و نشر، ۱۳۶۶ش.
- حلی، حسن بن یوسف، تذکره الفقهاء، قم، مؤسسه آل البيت (ع) لاحیاء التراث، ۱۹۶۹م.
- خولی، امین انور، ورزش و جامعه، ترجمه: حمیدرضا شیخی، تهران، سمت، ۱۹۶۰م.
- خویی، سید ابوالقاسم، مصباح الفقاهه، قم، انصاریان، ۱۳۷۱ش.
- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ش.
- دیلمی، حسن بن محمد، إرشاد القلوب إلى الصواب، قم، شریف رضی، ۱۴۱۲ق.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات فی غریب القرآن، تحقیق: صفوان عدنان داودی، قم، طبعه نور، ۱۴۱۲ق.
- راوندی، قطب الدین، سلوة الحزین المعروف بالدعوات، محقق: سید محمد باقر موحد ابطحی، قم، مدرسه امام مهدی (عج)، ۱۴۰۷ق.
- رضوی، سید محمد حسین، اصول و مبانی تربیت بدنی، آمل، نشر شمال پایدار، مؤسسه فرهنگی هنری دانشگاه شمال، ۱۳۸۴ش.
- روحانی، سید محمد صادق، فقه الصادق (ع)، قم، دارالکتاب، چاپ سوم، ۱۳۷۲ش.
- سیوطی، جلال الدین، الجامع الصغیر فی احادیث البشیر النذیر، بیروت، دارالفکر، ۱۴۰۱ق.
- شرفی، محبوبه، «دستگاه خلافت عباسی و جریان های اجتماعی فیتان (جوان مردان)»، مسکویه، ۱۳۸۸ش، دوره ۴، شماره ۱۲، صص ۱۳۳-۱۵۶.

- شهیدثانی، زین‌الدین بن علی، الروضة البهیة فی شرح المعه الدمشقیه، محقق: محمد کلانتر، بیروت، احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
- صدوق، محمدبن علی، الأمالی، تهران، کتابچی، ۱۳۷۶ش.
- _____، من لایحضره الفقیه، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۳ق.
- طارمی، حسن؛ وهمن، فریدون؛ میرشکرایی، محمد، «بازی»، بنیاد دائرة المعارف اسلامی، دانشنامه جهان اسلام، گروه فقه و حقوق و تاریخ اجتماعی، ۱۳۹۳ش.
- طوسی، محمد بن حسن، المسبوط فی فقه الامامیه، محقق: محمدباقر بهبودی، تهران، مکتبه المرتضویه، ۱۳۸۷ق.
- عاملی، بهاء‌الدین محمدبن حسین، الوجیزة فی علم الدراية، محقق/مصحح: مرتضی احمدیان، قم، بصیرتی، ۱۳۹۰ق.
- علی‌نژاد، محمد، سیری در ورزش و تربیت بدنی، تهران، رادین، ۱۳۷۷ش.
- عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران، امیرکبیر، ۱۳۸۹ش.
- غفوری، فرزاد؛ افشار هنرور؛ حبیب هنری؛ منیره علی، «مطالعه انواع ورزش‌های همگانی و تفریحات مطلوب جامعه و ارائه مدل برای برنامه‌ریزی‌های آینده»، طرح پژوهشی سازمان تربیت بدنی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۶ش، ص ۴۹.
- فهمی، رجب‌علی، مفهوم‌شناسی بازی‌ها و سرگرمی‌ها، مجله الکترونیکی شبکه اجتهاد، دفتر تبلیغات اسلامی خراسان رضوی، <http://mag.ijtihadnet.ir>، بی‌تا.
- فیروزآبادی، محمد بن یعقوب، القاموس المحيط علی طریقہ المصباح المنیر و اساس البلاغہ، بیروت، مؤسسه الرساله، ۱۴۲۶ق.
- فیض‌کاشانی، محمدبن‌شاه مرتضی، المحججه‌البیضاء فی تهذیب‌الحیاء، ترجمه: محمدصادق عارف، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۴۰۶ق.
- قمی، عباس، سفینه البحار، قم، اسوه، ۱۴۱۴ق.
- کاشفی‌سبزواری، حسین‌بن‌علی، فتوح‌نامه سلطانی، تهران، حوا، ۱۳۹۵ش.
- کلینسی، محمدبن‌یعقوب، الکافی. محقق/مصحح: علی‌اکبر غفاری و محمد آخوندی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
- گلپایگانی، محمدرضا، مجمع المسائل، قم، دارالقرآن الکریم، ۱۴۰۵ق.
- متقی، علی‌بن‌حسام‌الدین، کنز‌العمال فی سنن الأقوال و الأفعال، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۹ق.
- مجلسی، محمدباقر، بحار‌الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار (ع)، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
- مشکینی‌اردبیلی، علی، مصطلحات الفقه، محقق: حمید احمدی جلفایبی، قم، دارالحدیث، ۱۳۹۲ش.
- مظهری، مرتضی، انسان کامل، قم، صدرا، ۱۳۸۳ش.
- _____، فقه و حقوق (مجموعه آثار)، قم، صدرا، ۱۳۸۹ش.
- مهدوی‌نژاد، رضا؛ معتمدی، پژمان، تاریخ تربیت‌بدنی و ورزش، اصفهان، دانشگاه اصفهان، چاپ سوم، ۱۳۸۴ش.
- میرهادی، توران؛ ایرج جهانشاهی، فرهنگ‌نامه کودکان و نوجوانان، تهران، شرکت تهیه و نشر فرهنگ‌نامه کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۹ش.
- نجفی، محمدحسن‌بن‌باقر، جواهرالکلام فی شرح شرایع الاسلام، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۹۸۱م.
- نوشیران‌زاده، فاطمه، رابطه مشارکت ورزشی با هزینه‌های ورزشی و درمانی در بین اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های تبریز، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد، تبریز، دانشگاه پیام‌نور مرکز، ۱۳۹۰ش.

نیکوبخت، محمد، تربیت بدنی در آئینه فرهنگ و ادبیات ایران، تهران، نشر جهاد دانشگاهی دانشگاه شهیدبهشتی، ۱۳۸۰ش.

وفا، جعفر، «دین و تفریحات (۱)»، مجله پیام، ۱۳۸۹ش، شماره ۱۰۴، ص ۹۲.

Mull, R; Kathryn, F., Craig, G., Ross, M., Lynn Jamieson, M., *Recreational sport management*, Canada, Human Kinetics, 4th Edition, 2005.